

A norvég-számi melléknevek alaktanáról

A norvég-számi vagy norvég-lapp nyelvet Lappföld központi részén körülbelül harminc-negyvenezer ember tekinti anyanyelvének. A számi nyelvek közül e nyelvet a számik többsége, mintegy kétharmada használja. Dolgozatomban az egyszerűség kedvéért a norvég-számi vagy norvég-lapp nyelv jelölésére a számi vagy lapp alakokat használom, kivéve amikor egyéb számi nyelvi adatra is fontosnak tartom a hivatkozást.

A számi melléknevek elemzésekor a finnugor nyelvek mellékneveire jellemző morfológiai jegyek összehasonlító vizsgálatából indulok ki. Ezt követi a számi melléknevek kategóriájának leírása, morfológiai jellemzőinek szemléltetése, szintaktikai viselkedésének bemutatása. Végül összegezem a számi melléknévi kategória szinkrón és diakrón jellegű kérdéseit. Vizsgálati módszerem „lentől felfelé” haladó, azaz a konkrét tényekből indulok ki, és ezek alapján vonok le következtetéseket.

1. A számi melléknevek morfológiai tulajdonságai

1.1. A számi nyelv melléknevei egyedi sajátosságok mellett sok hasonló jegyet mutatnak a hozzájuk közelálló rokon nyelvek mellékneveivel. A finnugor nyelvekre jellemző, hogy nincs nembeli egyeztetés (mint ahogy pl. a németben van), hiszen nincsenek nemek, a jelző – így a jelzői funkciójú melléknév is – megelőzi a jelzett szót (kivételek a poétikai nyelvezetben, pl. Eino Leino, Nils-Aslak Valkeapää versei), és köztük nincs szám- és esetbeli egyeztetés (kivéve a balti-finn nyelveket, de nem a lappot), valamint az állítmányi szerepű melléknév számban egyezik az alannyal. A votjákban és zürjénben az állítmányi szerepben használatos melléknév *-es* ill. *-es* többes jellel látható el, ami viszont nem egyezik az alanyeset többes szám jelével (l. Csúcs 1990: 43, Rédei 1978: 64). Bereczki (1990: 44) megemlíti, hogy a cseremiszen bizonyos melléknevek alakja hosszabb, ha főnévként állnak, vagy ha állítmányi funkcióval rendelkeznek. A mordvinban, a szamojéd nyelvekben, akárcsak számos török nyelvben a melléknév ellátható igei személyragokkal és időjelekkel (l. Keresztes 1990: 60, Hajdú 1989: 140), de nincs akció értékük, sem aspektusuk, és igenevet sem lehet belőlük képezni. Bhat a melléknevekről szóló 1995-ös tanulmányában a nyelveket két csoportra osztja. Az első csoportba tartoznak azok a nyelvek, melyek melléknevei jól elhatárolható, önálló kategóriát alkotnak, a második csoportba pedig azok a nyelvek, melyekben a melléknevek nem alkotnak önálló kategóriát. Bhat felosztását a számi melléknevek mindenesetre tovább árnyalják, mivel a jól elhatárolható melléknévi kategórián belül még két alkategóriát is ki tudunk mutatni. Ilyen jelenségre Bhat nem tér ki.

1.2. A számi melléknevek kategóriáját az teszi igen különössé, hogy számos melléknév két különböző morfológiai alakkal rendelkezik a mondatban betöltött szerepétől függően. Michael

Riessler a számi melléknevek történeti háttérét kutató cikkében a következő táblázatban összegzi a főbb számi nyelvek/nyelvjárások mellékneveinek hasonlóságait és eltéréseit (2005).

South	Lule	North	Kildin	gloss
<i>onne</i> =	<i>unnes</i> pred. <i>unne</i>	<i>unna</i> pred. <i>unni</i>	–	small
–	<i>ucces</i> pred. <i>uc'ce</i>	<i>uhca</i> pred. <i>uhcci</i>	<i>ucc'</i> =	small
–	<i>čoaskes</i> =	<i>čoaska</i> pred. <i>čoaskkis</i>	–	cold
<i>bâeries</i> =	<i>boares</i> =	<i>boares</i> pred. <i>boaris</i>	<i>pueres'</i> =	old
<i>geehpes</i> pred. <i>gy'hpheke</i>	<i>giep'pis</i> pred. <i>giep'pe</i>	<i>gehppes</i> pred. <i>geahpas</i>	<i>keehpes'</i> =	light
–	<i>lâassis</i> pred. <i>lâassât</i>	<i>lossa</i> pred. <i>lossat</i>	<i>loosses'</i> pred. <i>loosse</i>	heavy
–	<i>garra</i> pred. <i>garras</i>	<i>garra</i> pred. <i>garas</i>	<i>kaarres'</i> pred. <i>kaarr</i>	hard
<i>tjaebpies</i> pred. <i>tjaebpie</i>	–	<i>č'ppa</i> pred. <i>č'ppat</i>	–	pretty'
<i>njaelkie</i> pred. <i>njaelkie</i>	<i>nj'lguk</i> =	<i>nj'lgga</i> pred. <i>nj'lggis</i>	<i>njaall'kes'</i> =	sweet, tasty
<i>guhkie</i> pred. <i>guhkie</i>	<i>gukkes</i> pred. <i>guk'ke</i>	<i>guhkes</i> pred. <i>guhkki</i>	<i>kyhk'es'</i> pred. <i>kuhk</i>	long

Michael Riessler: Table 1: Attributive suffix *-s*, Variation across Saami languages

Ezeknek az alakoknak a különbsége nem egyszerűsíthető le képző(k)re, habár a leggyakoribb toldalék a nem fokváltkozott tőhöz járuló *-s*. Az eddigi elemzések az *-s* toldalékot egyértelműen attributívnek minősítették, és nem tulajdonítottak annak szerepet, amikor az *-s* a predikatív funkciójú melléknévhez járul (pl. Átányi 1943, Lakó 1986, Hajdú 1996, Sammallahti 1998, Sarv 1999). Az első terjedelmesebb alaktani elemzést Átányi 1943-as cikke nyújtja, melyben a szerző történeti kérdéseket is fejteget. Átányi így összegez: „Ezek alapján bizonyosra vehető, hogy az őslappban az alakpártípusoknak A (az attributív alak a predikatívhoz képest redukciót mutat), B (az attributív alak a predikatívhoz képest szóvégi *-s* képzőelemmel bővült) és C (az attributív alak egyenlő a predikatívval) csoportja egyaránt megvolt” (1943: 325). Mindenesetre a lapp *-s* toldalékról különböző történeti és nyelvspecifikus értelmezések készültek (pl. mint képző, rag, jel). Ennek a kérdésnek másfajta megválaszolására a dolgozat utolsó részében tesztek javaslatot. Az utóbbi években két tanulmány is alaposan foglalkozik a számi melléknevek alaktani osztályozásával. Pekka Sammallahti (1998) megtartja az Átányi javasolta A és B csoportokat, és ezeken belül a norvég-számi nyelv jelzői szerepű mellékneveinek számos alcsoportját különbözteti meg szótagszámuk, ragozhatóságuk, kongruenciájuk, fonetikai sajátosságuk szerint. Sammallahti harmadik csoportja a csak

predikatív alakkal rendelkező mellékneveket tartalmazza. Marju Sarv (1999) tanulmánya a kola- és kolta-számi nyelvjárásokban található melléknevek különböző alakjainak osztályozására egy három főcsoportos és ezen belül tizenegy alcsoportos rendszert állít fel. Sarv tanulmánya nem tér el Átányi és Sammallahti alapötletétől, hanem azok alapján tárja fel a keleti számi nyelvek kevésbé ismert, de a többi számi nyelvekhez nagyon is hasonlító rendszerét.

Átányi és Sammallahti táblázataiból levonva a következtetéseket valamint bővítve az osztályozási kritériumokat az alábbi táblázat a számi melléknevek alaktani csoportosítására tesz javaslatot. E táblázatban nemcsak a különböző attributív-predikatív pártípusokat és azok magyar jelentését tüntetem fel, hanem a fokváltakozott tövet is, mely egyezik a predikatív alak Sg.Ac-G esetalakjával. A mellékneveket alaktani kritériumok szerint a következőképpen osztályozom: az attributív alak megegyezik a predikatív alakkal (A csoport), az attributív alak redukciót mutat a predikatívhoz képest (B csoport), az attributív alak a predikatívhoz képest szóvégi *-s* elemmel bővül (C csoport), az attributív és a predikatív alakok eltérőek, de egyforma hosszúságúak (D1 és D2 csoport), a *-his, heapmi/heami-* fosztóképzővel ellátott attributív és predikatív alakok (E csoport), és csak predikatív alakkal rendelkező melléknevek (F csoport). A melléknévtövek erős vagy gyenge fokától függően a B és C csoportokon belül még három alcsoportot határoltunk el. A D csoport példái két alcsoportra oszthatók. A táblázat A, B, C csoportosításai utalnak a fentebb említett Átányi (1943) tanulmány felosztására, melyet itt tovább bővítünk az D, E, F csoportokkal. Az F csoport példáinál felhasználtuk Sammallahti (1998: 73) adatait is. Az F csoport első oszlopának zárójelben elhelyezett alakjai összetett főnevek képzésében résztvevő elemekre utalnak, melyeknek melléknévi jelentésük van. A jelenlegi szótárak a számi mellékneveket a predikatív alakjukkal helyezik a szócikkek élére, és a melléknév ragozott alakjait ebből az alakból képezzük tovább. A fokváltakozott alakokat táblázatunk harmadik oszlopa tartalmazza. A negyedik oszlop a magyar jelentést adja meg. Bizonyos melléknévi alakok egyetlen számi nyelven belül is többféle alakkal rendelkeznek, és ez leginkább a B csoport mellékneveinél gyakori. Ez a jelenség viszont megnehezíti a melléknevek teljesen egyértelmű besorolását.

Jelzői szerepű melléknév	predikatív szerepű melléknév	Fokváltakozott alak	Magyar jelentésük
A. (az attributív alak m e g e g y e z i k a predikatív alakkal)			
<i>alit</i>	<i>alit</i>	<i>aliha</i>	kék
<i>nuorra</i>	<i>nuorra</i>	<i>nuore</i>	fiatal
<i>rikkis</i>	<i>rikkis</i>	<i>riggá</i>	gazdag
<i>ruona</i>	<i>ruona</i>	<i>ruona</i>	zöld
<i>guohca</i>	<i>guohca</i>	<i>guohccaga</i>	büdös
<i>lihkolaš</i>	<i>lihkolaš</i>	<i>lihkolačča</i>	szerencsés
<i>ráinnas</i>	<i>ráinnas</i>	<i>ráidnasa</i>	tiszta
<i>suohtas</i>	<i>suohtas</i>	<i>suohtasa</i>	jópofo
<i>rabas</i>	<i>rabas</i>	<i>rahpasa</i>	nyitott
<i>buoret</i>	<i>buoret</i>	<i>buoreha</i>	jobb
<i>buoremus</i>	<i>buoremus</i>	<i>buoremusa</i>	legjobb
<i>dovdameahtun</i>	<i>dovdameahtun</i>	<i>dovdameahtuma</i>	ismeretlen

B. (az attributív alak r e d u k c i ó t mutat a predikatívhoz képest)			
1. a predikatív alak nem -s toldaléokra végződik, mindkét alak ua. fokban áll			
<i>čáppa~čába</i>	<i>čáppat~čáppis</i>	<i>čábbá</i>	szép
<i>govda~govdes</i>	<i>govdat</i>	<i>govdada</i>	széles
<i>njálgga</i>	<i>njálggat~njálggis</i>	<i>njálgá</i>	finom
<i>siivo~siivos</i>	<i>siivui</i>	<i>siivo-</i>	csendes
<i>stuorá~stuorra</i>	<i>stuorat~stuoris</i>	<i>stuorrá-</i>	nagy
<i>lossa</i>	<i>lossat</i>	<i>lossada-</i>	súlyos, nehéz
<i>nanu</i>	<i>nanus</i>	<i>nannosa</i>	tartós
<i>alla</i>	<i>allat</i>	<i>allada</i>	magas
2. a pred. alak –s toldaléokra végződik, attr. és pred. alakok eltérő fokokban			
a)			
<i>dipma</i>	<i>dimis</i>	<i>dipma</i>	puha
<i>galbma</i>	<i>galmmas</i>	<i>galbmasa</i>	hideg
<i>garra</i>	<i>garas</i>	<i>garrasa</i>	kemény
<i>geahppa</i>	<i>geahpas</i>	<i>geahppasa</i>	könnyű
<i>odda</i>	<i>odas</i>	<i>oddasa</i>	új
b)			
<i>goike</i>	<i>goikkis</i>	<i>goikása-</i>	száraz
<i>čielga</i>	<i>čielggas</i>	<i>čielgasa-</i>	derült, tiszta
<i>čoaska</i>	<i>čoaskkis</i>	<i>čoaskása-</i>	hűvös
<i>jorba</i>	<i>jorbbas</i>	<i>jorbasa-</i>	kerek
<i>liegga</i>	<i>liekkas</i>	<i>lieggasa-</i>	meleg

C. (az attributív alak a predikatívhoz képest szóvégi -s elemmel b ő v ü l)			
1. a predikatív és attributív alakok ugyanabban a fokban állnak			
<i>bahás</i>	<i>bahá</i>	<i>bahá-</i>	rossz
<i>geafes</i>	<i>geafi</i>	<i>geafi-</i>	szegény
<i>jallas</i>	<i>jalla</i>	<i>jalla</i>	bolond
<i>álkes</i>	<i>álki</i>	<i>álki-</i>	könnyű
<i>asses</i>	<i>assái</i>	<i>assa-</i>	vastag
<i>bivvalis</i>	<i>bivval</i>	<i>bivvala-</i>	langyos
<i>bivnuhis</i>	<i>bivnut</i>	<i>bivnuha-</i>	népszerű
<i>bahánihkkánis</i>	<i>bahánihkkán</i>	<i>bahánihkkána-</i>	rosszindulatú
<i>heittogis</i>	<i>heittot</i>	<i>heittoga-</i>	erőtlen, gyenge
2. a predikatív és attributív alakok eltérő fokokban vannak			
a)			
<i>čeahpes</i>	<i>čeahppi</i>	<i>čeahpi-</i>	ügyes
<i>čeahpes</i>	<i>čeahppi</i>	<i>čeahpi-</i>	tehetséges
<i>guhkes</i>	<i>guhkki</i>	<i>guhki-</i>	hosszú

b)			
<i>buoiddes</i>	<i>buoidi</i>	<i>buoiddi-</i>	kövér
<i>čiekŋalis</i>	<i>čienjal</i>	<i>čiekŋala-</i>	mély
<i>čuorbbes</i>	<i>čuorbi</i>	<i>čuorbbi-</i>	ügyetlen
<i>fasttes</i>	<i>fasti</i>	<i>fastti-</i>	csúnya
<i>garžžes</i>	<i>garži</i>	<i>garžži</i>	szűk
<i>gievrras</i>	<i>gievra</i>	<i>gievrra-</i>	erőteljes
<i>hálbbes</i>	<i>hálbi</i>	<i>hálbbi-</i>	olcsó
<i>láikkas</i>	<i>láiki</i>	<i>láikki</i>	lusta

D. (az attributív és a predikatív alakok eltérőek, de egyforma hosszúságúak)			
1. a szóvégi magánhangzók különbözőek			
<i>boares</i>	<i>boaris</i>	<i>boarrása-</i>	idős
<i>olles</i>	<i>ollis</i>	<i>ollása-</i>	teljes
<i>unna</i>	<i>unni</i>	<i>unni-</i>	kicsi
<i>váttes</i>	<i>váttis</i>	<i>váddása-</i>	nehéz
2. a szóvégi magánhangzók és mássalhangzók különbözőek			
<i>fiskes</i>	<i>fiskat</i>	<i>fiskada-</i>	sárga
<i>vilges</i>	<i>vielgat</i>	<i>vielgada-</i>	fehér
<i>čáhppes</i>	<i>čáhppat</i>	<i>čáhppada-</i>	fekete
<i>seakka</i>	<i>seaggi</i>	<i>seakki-</i>	sovány
<i>asehis</i>	<i>asehaš</i>	<i>asehačča-</i>	vékony
<i>jaskes</i>	<i>jaskat</i>	<i>jaskada-</i>	csendes
<i>rukkes</i>	<i>ruoksat</i>	<i>ruoksada-</i>	piros
<i>oanehis</i>	<i>oanehaš</i>	<i>oanehažža--čča-</i>	rövid

E. (-his, heapmi/heami- fosztóképzővel ellátott attributív és predikatív alakok)			
<i>čalmehis</i>	<i>čalmeheapmi</i>	<i>čalmmeheami-</i>	vak
<i>bealjahis</i>	<i>bealjeheapmi</i>	<i>bealjeheami</i>	süket
<i>juolggehis</i>	<i>juolggeheapmi</i>	<i>juolggehemi</i>	nyomorék
<i>lihkohis</i>	<i>lihkohepmi</i>	<i>lihkoheami</i>	szerencsétlen

F. (csak predikatív alakokkal rendelkező melléknevek)			
<i>neavrras</i>		<i>neavra-</i>	durva
<i>váibbas~váiban</i>		<i>váiba-</i>	fáradt
<i>njalkkas</i>		<i>njalka-</i>	csúszós
<i>(moive-)</i>	<i>moivvas</i>	<i>moivi</i>	zavaros
<i>(boagge--boaggi)</i>	<i>boakkas</i>	<i>boagga-</i>	karikalábú
<i>(moskku-)</i>	<i>moskkus</i>	<i>moivi-</i>	zavaros
<i>(šnjuoggo- ~šnjuoggu-)</i>	<i>šnjuokkas</i>	<i>šnjuugga-</i>	hajlított
<i>(ceakko-)</i>	<i>ceakkus</i>	<i>ceggo-</i>	meredek
<i>(rámšo-)</i>	<i>rámššas</i>	<i>rámšo-</i>	egyenetlen

(<i>luotkko--luotkos</i>)	<i>luotkkus</i>	<i>lutgo-</i>	laza
(<i>goike-</i>)	<i>goikkis</i>	<i>goiká-</i>	száraz
(<i>čavde-</i>)	<i>čavdis</i>	<i>čavdá-</i>	teljes
(<i>čáhce-</i>)	<i>čážas</i>	<i>čáhca-</i>	vizes
(<i>gohpe-</i>)	<i>gobas</i>	<i>gohpa-</i>	homorú

1.4. A fenti táblázatból láthatjuk, hogy a B.1 alcsoportban gyakran jelentkezik egy *-t* toldalék az attributív \emptyset -val szemben, és a D.2 alcsoportban pedig a predikatív alakon levő *-t*-nek gyakran egy attributív *-s* felel meg. A szóvégi *-s* fokváltakozáskor olykor eltűnik, olykor pedig *-sa-* fokváltakozott tövet eredményez. Mindenesetre, ha feltűnik a fokváltozott töben, akkor szótagszám-bővülés történik. Valószínű, sokat segítene a lapp melléknevek történeti alaktani és jelentéstani vizsgálata abban, hogy megállapítható legyen valamely toldalék produktívabb, ősbibb volta. Pekka Sammallahti (1998: 71) az attributív szerepet betöltő melléknév *-s* toldaléka előzményének egy finnségi latív esetragot feltételez, mások viszont egy Px3Sg ragban látják az előzményét (Nilesen 1933, Átányi 1943, Riessler 2005), míg Hajdú Péter (2001) Mikko Korhonen érvelésére (1981) hivatkozva inkább egy melléknévképzőt feltételez az *-s* előzményének.

Ha a melléknév az attributív funkciókörben jelentkezik, semmilyen toldalék nem járulhat hozzá, és mindig közvetlenül megelőzi a fejet. A *buorre* 'jó' melléknév és az őt követő névszó között ún. félkongruencia áll fenn, és amikor a *buorre* mellett az ellentétes jelentésű *bahás* 'rossz' előfordul, ez szintén ragozódik (l. Lakó 1986: 119–125). Ha a melléknév a predikatív funkciókörben jelentkezik, akkor ellátható többes szám alanyi esetraggal és birtokos jellel, essivusi esettel és birtokos jellel, egyes és többes szám tárgy-birtokos (e kettő alaktanilag egybeesik a számiban) esettel. A melléknévből képzett származékszavak a predikatív alakok töveit használják a *-his*, *-heapmi* fosztóképző kivételével: l. *lihkohis olmmoš* 'szerencsétlen ember', *lihkohisvuohta* 'szerencsétlenség'. A fokozott mellékneveknek pedig nincs külön attributív és predikatív alakjuk.

2. A számi melléknevek szintaktikai viselkedése

2.1. Vegyük szemügyre az alábbi számi mondatokat. Ha a példamondat irodalmi idézet, zárójelben feltűntettem a szerző nevét, ha pedig Klaus Peter Nickel (1994) nyelvtanából való, akkor csak az oldalszámot. Egyéb példák lejegyzéseimből származnak. A római számok az AP különböző funkciói szerint osztják föl a példamondatokat. Ezen csoportokon belül pedig eltérő szerkezeti és jelentésbeli típusmondatok következnek. A számi melléknevek attributív és predikatív funkciók mellett alanyi vagy tárgyi funkcióba is kerülhetnek. Ez utóbbiak kétféleképpen elemezhetőek, vagy úgy mint melléknév + \emptyset főnév, és a melléknév felveszi a főnév számát, birtokos jelét, esetét, vagy úgy mint főnevesült melléknév, melyre ugyanazok az egyeztetési szabályok érvényesek, mint a főnévre. A leíró nyelvtanok ezt a jelenséget szófaji átcsapásként kezelik. Ezért ezeket a szerkezeteket az alábbiakban N(a)P-nek vagy P(a)P-nek fogom jelölni. Bhat (1995: 3) említett tanulmánya is hangsúlyozza, hogy ha a melléknév nem AP fej, hanem NP vagy PP fej, akkor igyekszik felvenni ezen csoportok fejének tipikus jegyeit.

2.1.1. Melléknévi csoport jelzői funkcióban

Az alábbi mondatok interszekatív, intenzionális és inkluzív melléknevekre adnak példát (1–3.). A példamondatokban az AP-k különböző funkciójú és elhelyezésű – 1) állítmányát megelőző alanyi, 2) predikatív, 3) állítmányt követő vocativusi, 4) állítmányát megelőző vagy követő tárgyí és 5) határozói – szerkezetekben jelennek meg. A intenzionális számi melléknevekre szintén jellemző, hogy nem szívesen töltenek be predikatív funkciót. A melléknevek e szemantikai osztályozását pedig azért említtem itt, mivel csak attributív funkcióban levő melléknevekre érvényes. Ennek a problematikának a megvilágítása külön tanulmányt igényel.

1. *Od̄da biila lea dáppé.*

új autó van itt ‘Itt van az új autó.’

2. *Dat lea vejolaš bargu.*

ez van lehetséges munka ‘Ez (egy) lehetséges munka.’

3. „*juoigga ráhkis lottažan*” (Nils-Aslak Valkeapää)

jojkálj (te) kedves madaracsám ‘jojkálj, kedves kismadaram’

4. *Buore beaivi!*

jóAcc-G napot ‘Jó napot!’

5. *Mii orrut boares viesus.* (351)

mi lakunk régi házban ‘Mi egy régi házban lakunk.’

A 6–7. mondatok a különböző szórendű *habeo*-s szerkezetekre adnak példát. A 7. mondat a megváltozott szórendet úgy oldja meg, hogy a melléknév predikatív alakban szerepel, és számbelileg egyeztetve van az alannyal. Épp ezért a példamondat már átmenetet mutat a következő csoporthoz. Lehetséges azonban még két másik értelmezése is e példamondatnak. Ismeretes, hogy bizonyos helyzetekben az *-s* locativussal genitivusi tartalmat is ki tudunk fejezni (lásd pl. az észtb-en), és a mondat értelmezhető úgy is, mint amelynek alanyi részébe beékelődött a copula. A másik lehetséges értelmezés szerint, a mondat összetett mondat, és a mondatot záró AP nem más, mint egy hiányos jelzői mellékmondattal.

6. *Bussás leat alit čalmmit.*

macskának vannak kék szemek ‘A macskának kék szeme van.’

7. *Bieras leat gieđat nu galbmasat.*

Bierrának vannak kezek oly hidegek ‘Bierrának olyan hidegek a kezei.’

2.1.2. Melléknévi csoport predikatív szerepben

A 8–10. mondatok a szórend rugalmasságára (SV, VS és OSV) adnak példát. Itt az AP-nek nincs bővítménye.

8. *Biila lea stuoris.*

autó van nagy ‘Az autó nagy.’

9. „*goikkis ja galmmas lei orohat*” (Nils-Aslak Valkeapää)

száraz és hideg volt lakhely ‘száraz és hideg volt a lakhely’

10. „...*vaikko dain lea gorut smávis*” (Pedar Jalvi)

bár azoknak van test kicsi ‘habár kis testük van’

A 11–14. példamondatokban az AP bővítményekkel van ellátva. A 13–14.-ben a bővítmények VP-k (főnévi igenév és rectuma).

11. *Bártnit leat hui geafit.* (351)

fiúk vannak nagyon szegények ‘A fiúk nagyon szegények’.

12. *Joavná lea čieža jagi boaris.*

Joavná van hét év idős ‘Joavná hét éves.’

13. *Máret lea čeahppi čuoldit.*

Máret van ügyes kiválogatni. ‘Máret ügyes a kiválogatásban.’

14.a) *Lea hávski gullat dat.* b) *Dat lea hávski gullat.* c) *Dat gullat lea hávski.*

a) van kellemes hallani ezt b) ezt van kellemes hallani c) ezt hallani van kellemes

a) ‘Kellemes hallani ezt. b) Ezt kellemes hallani. c) Ezt hallani kellemes.’

A 14. mondatban, ha fókuszba helyezjük a *dat* mutató névmást, a főnévi igenév rectumát, akkor a mondat elejére kerülhet, ezt viszont nem lehetne megtenni a 13. mondatípussal, hiszen az ige előtti mondatkezdő alany helye ki van töltve.

A 14. mondat szerkezete abban hasonlít a következőkre, hogy azok is alany nélküliek (15–17.). Ugyanis a számi nyelvben a személytelenül használt *lea* ‘van’, *orro* ‘létezik’, *šaddá* ‘válík’ igékkel szerkesztett verboadjektívális állítmány mellett nincs grammatikai alany.

15. *Ikte lei hui buolaš.*

tegnap volt nagyon hideg ‘Tegnap nagyon hideg volt.’

16. *Šattai bahát ja bahát.*(350)

lett rosszabb és rosszabb ‘Rosszabb és rosszabb lett.’

17. *Suohtas lei go bohtet.*

kellemes volt hogy jöttél ‘Jó, hogy megjöttél.’

A 18–19. példamondatokból az igei rész elmaradt, és a mondat állítmányát melléknév tölti be. Ez egy régi, sajátos vonást őrző szerkezet, amely nem ritka megoldás a számi költészetben.

18. „*Nu guhkii máidnasiid idja*” (Nils-Aslak Valkeapää)

oly hosszú meséknek éj ‘Oly hosszú a mesék éje’

19. „*mu siste/ rikkis eallin/ ollis*” (Nils-Aslak Valkeapää)

bennem/ gazdag élet/ teljes ‘bennem/ gazdag az élet/ teljes’

2.1.3. Szófaji átcapások

Ha a főnévi csoportban a főnév jelentése inkorporálódik a melléknév jelentéstartalmába, akkor a melléknév a toldalékolást megelőzően főnévi minőségbe lép át és felveheti a főnévnek járó ragokat és jeleket (l. 21., 23.). A főnév ellipszisével jellemezhető esetekben viszont csak a toldalékolás teszi szintaktikailag főnévvé a ragozott szóalakot, ám a lexikai egység, amihez a főnévrag járul, nem főnévi, hanem melléknévi kategóriájúnak minősül (l. 20., 22.).

20. *Hánisvuohta dahká olbmuid čalmeheapmin.* (406)

fösvénység teszi embereket vak Ess.

‘A fösvénység megvakítja az embereket.’

21. „*...mat guddet ruonáid, buriid ruonáid*” (Olaus Sirma, mai átírás Harald Gaski)

amelyek viselnek zöld Pl.Acc-G, jó Pl.Acc-G fű Pl.Acc-G

‘melyek viselnek zöldeket, finom zöldeket’

22. *Nuorat juiget.*

fiatal Pl.N jókjálnak

‘A fiatalok énekelnek.’

23. „*Vuoi ... almmi čietnjalis alit...*” (Nils-Aslak Valkeapää)

oh égnek mély kék ‘Oh... az ég mély kékje’

2.1.4. Kivételes esetek

Az alábbi két példa szintén a lapp költészetből való. Az első példa 1673-ból, Schefferus által lejegyzett jojkából, ahol a melléknév megelőzve a főnevet, felveszik annak számát és esetét, és ezáltal mint kis jelzői alárendelő mondatok növelik a vers intenzitását. A második egy hasonló jellegű példa a számi kiemelkedő költőjétől, Nils-Aslak Valkeapääától.

24. „*...leat guhká vuorddasan* cop. soká váraoztál

morredebbuid beiviidat szelídebb Pl.Acc-G nap Pl.Acc-G Pos.Suff. Sg.2

litnasebbuid čalmiidat szelídebb Pl.Acc-G szem Pl.Acc-G Pos.Suff. Sg.2

lieggasebbuid váimmuidat melegebb Pl.Acc-G szív Pl.Acc-G Pos.Suff. Sg.2

(Olaus Sirma, mai átírás Harald Gaski)

‘sokáig várakoztál
kellemesebb napjaidra
szelídebb szemekre
melegebb szívekre’

25. „*beaivi* nap
ruoksat ja liekkas piros (A. pred.) és meleg (A. pred)
jođii ilu vezette örömet
iidii” reggelre
(Nils-Aslak Valkeapää)
‘a nap
piros és meleg
(s) elhozta az örömet
reggelre’

3. Összegzés

3.1. A számi melléknevek különböző alakjainak használata több tényező függvénye. Az alaki megkülönböztető elemek grammatikai státuszára vonatkozóan különféle megfontolások alapján eltérő válaszok adhatóak. A számi nyelv szintaxisán és morfológiáján belül a melléknevek e sajátos viselkedésére viszont nem igen hozható hasonló példa. A számi főnevek ragozásakor azt látjuk, hogy a szóvégi *-s* hol megmarad (a páratlan szótagszámúak esetében), hol pedig eltűnik (a harmadik csoportnál, mely néhány rendhagyó esetet ölel fel), de nem jelenik meg, ha a nominativusi tő nem tartalmazza. Mondhatni azt is, hogy pusztán a mellékneveknek van egy lappangó *-s* tövük, mely olykor megmutatkozik az attributív vagy a predikatív alakon, esetleg a ragozott tőben. Az igék ragozásánál ilyen jelenséggel nem számolhatunk, mert a kiinduló alaknak számított főnévi igenév *-Vi* végződésű, és sem igeidő, sem módjel, sem személyrag nem hoz a melléknevekéhez hasonló jelenséget. Ugyanakkor a Skandinávia területén jelenleg élő más nyelvekben (pl. norvég, svéd, orosz, finn, komi) sem találunk olyan jelenséget, melyek idegen nyelvi hatásra utalnának. A norvég és svéd nyelv különleges melléknévi adatainál viszont feltételezhető számi hatás (l. Kusmenko, Riessler 2001: 238).

A lapp mellékneveket vizsgálva felmerül az a kérdés, hogy a mai toldalékok függvényében mi is az az *-s*, mely olykor elkülöníti az egyik alakot a másiktól. Tulajdonképpen nem képző, mivel a fokváltakozáskor – mint ezt a melléknevek alaki paradigmájában feltüntetett fokváltakozott tő is mutatja – egy esetrág vagy többes jel hatására eltűnhet, olykor pedig megjelenik, és ez a képzők viselkedésére nem jellemző. Ugyanakkor nem lehet rag vagy jel, hiszen csatlakozhat hozzá még képző, jel, rag egyaránt. Sokkal inkább valószínű, hogy egy *szintaktikai funktor*, mely mint egy ‘őskövület’ megmaradt a lapp nyelvben. Az uráli alapnyelvek rekonstruálásakor szintén elhangzanak olyan feltételezések, hogy a mai nyelvek szófajai alaktanilag sokkal közelebb álltak egymáshoz. És számos mai nyelv is példázza ezt (l. a fentebb említett osztják, votják példákat). Ez viszont megnöveli annak a lehetőségét, hogy ne a lexikonban jelenjen meg az illető elem kategóriája és szintagmaalkotó hajlandósága. Ezáltal a szintaxisban betöltendő funkció hangsúlyosabb szerephez jut, pl. ha X elemről állítok valamit (NP), akkor nem toldalékolom, ha X-et állítom (VP), akkor azt ellátom valamilyen jellel, ha X-

ként minősíték valamit (AP, PP), akkor pedig ellátom más jelekkel. És ezek a toldalékok tulajdonképpen nem képzők, hanem *szintaktikai funktorok*, melyek egyre inkább bekerülnek a lexikonba, nagy valószínűséggel képzőként, esetleg ragként vagy jelként. Azaz egy alapnyelvben a szófaji, szótárkategóriai kérdést nem úgy tekintem, mint a valóságra vonatkoztatott tartalom (mélyszerkezetbeli) tagolatlanságának vagy kifinomulatlanságnak bizonyítékát, hanem elsősorban a forma (manifesztum szint) időről időre való változását.

Attól függően, hogy milyen szintaktikai funktorokat feltételezhetünk az uráli alapnyelvekre, ez a nyelvek történeti megközelítésének más nézőpontot ad. Ha összevetjük a számi nyelvben megőrzött *-s* funktort, és a hozzá közelálló zürjén és votják *-es*, *-es'* jelet, melyet predikatív funkciót betöltő melléknevekhez csatolnak, feltételezhetünk egy olyan alapnyelvi funktort, mely akkor csatolódt a szótári elemhez, ha az elsősorban minősítést fejezett ki az állítotttról, vagy arról, amit róla állítanak. Így a lapp melléknevek nemcsak copula nélküli szerkezetek létrehozásával mutatnak fel egy régi jellemvonást (l. Hajdú 2001), hanem egy olyan szintaktikai funktorral is, mely valamilyen alakkal, ha nem is *-s*-szel, de létezhetett a finnugor alapnyelv(ek)ben. Mindez viszont erősen hipotetikus jellegű, mivel a votják vagy zürjén (vagy más finnugor) nyelvekből jelenleg nem tudunk bővebb adatbázist felmutatni hasonló funkciójú és morfológiájú jelenségre. Mindenesetre nagyon valószínű, hogy a számi nyelvekben megjelenő melléknévi alakok egy korábbi, viszonylag egyértelmű rendszer felbomlott állapotát tükrözik. A leegyszerűsödés még mindig aktív folyamat, melyet azon is látunk, hogy a mai beszélt számi nyelvekben egyre gyakrabban a predikatív alakok jelennek meg attributív szerepkörben.

Irodalom

- ÁTÁNYI István 1943, A lapp melléknevek attributív-predikatív alakpárjainak kérdéséhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 51: 307–355.
- BARTENS, Raija 1971, Zur Kongruenz des lappischen Adjektivattributs. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 39: 31–40.
- BERECZKI Gábor 1990, *Chrestomathia ceremissica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BHAT, D. N. Shankara 1995, The Adjectival Category. Criteria for Differentiation and Identification. in *SLCS* 24.
- BOKOR József 1995, III. kiad.: Szótan. In: A. Jászó Anna (szerk.), *A magyar nyelv könyve*. Trezor, Budapest. 159–300.
- CSÚCS Sándor 1990, *Chrestomathia votiatica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- EÖRY Vilma 1996, A nominális mondat a mai magyar nyelvben. In: Leskinen, Heikki –Maticsák, Sándor – Sielenthal, Tonu (toim.), *CIFU VIII: 4. Moderatores*, Jyväskylä. 15–18.
- HAJDÚ Péter 1981, *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HAJDÚ Péter 1989, *Chrestomathia samoiedica*, Budapest, Tankönyv.
- HAJDÚ Péter 1996, Lappáliák. In: Janurik Tamás – Mészáros Edit (szerk.), *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*. Gold Press, Szeged. 115–118.
- HAJDÚ Péter 2001, Über Adjektive und Prädikate im Lappischen. In: Eichner, Heiner – Mumm, Peter-Arnold – Panagl, Oswald – Winkler, Eberhard (Hrsg.), *Fremd und Eigen. Untersuchungen zu Grammatik und Wortschatz des Uralischen und Indogermanischen*. Editions Praesens. Wien. 27–32.

- HONTI László 1984, *Chrestomathia ostiatica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- KÁLMÁN Béla 1989, *Chrestomathia vogulica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- KERESZTES László 1990, *Chrestomathia mordvinica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- KORHONEN, Mikko 1981, *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki.
- KUSMENKO, Jurij – RIESSLER, Michael 2001, *Saamisches im Skandinavischen*. In: Heitmann, Annegret (Hrsg.), *Arbetien zur Skandianvistik*. Peter Lang, München. 229–238.
- LAKÓ György 1986, *Chrestomathia lapponica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- NICKEL, Klaus Peter 1994, II. kiad. *Samisk Grammatikk*. DAT, Berlings.
- NIELSEN, Konrad 1933, *A note on the origin of attributive forms in Lapp*. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 67: 296–307.
- RÉDEI Károly 1978, *Chrestomathia syrjaenica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- RIESSLER, Michael 2005, *On Attributiv Adjectives in Saami*. Handout. 21st CSL, Trondheim.
- SAMMALLAHTI, Pekka 1998, *The Saami languages. An introduction*. Davvi griji, Karašjohka.
- SARV, Marju 1999, *Predicative and attributive forms of adjectives in Kola and Skolt Sami dialects*. CIFU. IX. Tartu.
- SZABOLCSI Anna – LACZKÓ Tibor 1992, *A főnévi csoport szerkezete*. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan*. Akadémiai, Budapest. 179–298.